

Oikeuden digitalisaatio ja juristityön arkipäivä

HAKUSANAT: digitalisaatio, työelämän tutkimus, juristityö

1. Johdanto

Yhteiskunnan digitalisaatio on yhyttämässä myös juristiprofession. Viime aikojen oikeudellinen ja yhteiskunnallinen keskustelu julkishallinnon päätösaomaatiosta osoittaa,¹ että tekoälysovellusten ja laajemmin automaation hyödyntämisestä on tullut keskeisiä oikeuspoliittisia ja hallinto-oikeudellisia kysymyksiä. Tekoälysovellusten oikeudellisiin reunaehtoihin ja sääntelytarpeisiin pureutuva keskustelu ja tutkimus kuitenkin usein sivuuttavat itsestään selvän, mutta kiinnostavan yksityiskohdan: myös perinteisesti juristin toimenkuvaan kuuluvat työtehtävät nivoutuvat yhä useammin digitaalisten teknologioiden hyödyntämiseen. Tässä artikkelissa tarkastelemme oikeudellista digitalisaatiota juurikin juristityön arkipäivän kautta. Esitämme, että digitaalisten työvälineiden hyödyntäminen päivittäisissä työtehtävissä ohjaa yhä vahvemmin käsityksiämme juristin toimenkuvasta, ammattitaidosta sekä ammatti-identiteetistä eli viime sijassa siitä, mitä pidetään hyvänä juristina digitalisoituvassa yhteiskunnassa. Artikkelimme keskeinen havainto liittyy oikeuden digitalisaation tarkasteluun ammatillisten käytäntöjen kautta. Tämä perspektiivi on pitkälti jäänyt tutkimukselliseen katveeseen. Koska digitalisaatio ilmiönä on monimuotoinen ja kontekstisidonnainen, on kokonaiskuvan muodostaminen hankalaa. Kuitenkin digitalisaation eri puolia voidaan lähestyä työtapojen murroksen kautta. Tällöin esiin piiryy myös laajempi kuva siitä, miten juristi-identiteetti kehittyy yhteiskunnan odotusten myötä. Lisäksi ammatillisten käytäntöjen näkökulma mahdollistaa empiirisen

* *Laura Kontiainen*, OTM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto; *Riikka Koulu*, OTT, apulaisprofessori, Helsingin yliopisto; *Beata Mäihäniemi*, OTT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto.

1. Esimerkiksi Sanna Nikula, Oikeuskansleri Pöysti kiirehtii pelisääntöjä tekoälyn käyttöön: ”Kenen on vastuu, jos kone tekee virheen?”. Helsingin Sanomat 16.11.2019; Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. PeVL 7/2019 vp – HE 18/2019 vp; Verohallinnon automatisoitu päätöksentekomenettely ei täytä perustuslain vaatimuksia. EOAK 3379/2018, 20.11.2019; Ida Koivisto – Riikka Koulu, Miten hyvä hallinto digitalisoidaan? Haaste oikeustieteelliselle tutkimukselle. Lakimies 6/2020, s. 798–821; Oikeusministeriön Mietintöjä ja lausuntoja 21/2020, Arviomuistio hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, Lausuntotiivistelmä.

digitalisaatiotutkimuksen, minkä mahdollisuuksia avataan tarkemmin vuonna 2018 tehdyn kyselytutkimuksen kautta.

On huomattava, että huoli automaatiosta ei ole uusi. Tutkimuksen lisäksi jo vuosikymmenten ajan erityisesti ammatillisen edunvalvonnan kontekstissa on pohdittu, missä määrin juristin työtehtävät ovat alttiita automaatiolle.² Tässä keskustelussa digitalisaatio näyttäytyy usein uhkana juristiprofession työmarkkinatilanteelle ja antaa siten kimmokkeen juristien koulutustarpeen uudelleenarvioinnille. Suomessa ammatilliset järjestöt kuten Suomen Asianajajaliitto ja Lakimiesliitto ovatkin kiinnittäneet huomiota juristin muuttuvaan työympäristöön. Esimerkiksi Asianajajaliiton tämänhetkinen oikeusturvaohjelma määrittelee yhdeksi oikeuspolitiikan pääteemaksi nopean digitalisoitumisen ja teknologian kehityksen vaikutukset oikeudenhoitoon.³ Asianajajaliiton edunvalvontastrategiassa tämä on näkynyt muun muassa painotuksena ammattikunnan erottautumiseen sekä asianajotyön hahmottamisessa erityisesti oikeudenkäyntiasioiden hoitamisen kautta. Lakimiesliiton oikeusturvasuunnitelmassa digitalisaatio näyttäytyy selvimmän vaatimuksena oikeudellisten digitalisaatiohankkeiden tarkasta ja varovaisesta suunnittelusta.⁴

Toisaalta digitalisaatiokeskustelua juristiprofession parissa on käyty myös muuttuvan ammattiosaamisen kannalta – mitä taitoja tulevaisuuden juristit tarvitsevat ja miten oikeustieteellistä peruskoulutusta tulisi kehittää näiden taitojen opettamiseksi. Keskustelu opiskelijoiden riittämättömistä tietoteknisistä valmiuksista ja teknologian ymmärryksestä heidän siirtyessään opintojen jälkeen työelämään sitoutuu laajempaan tasapainotteluun teorian ja työelämätaitojen suhteesta yliopisto-opetuksessa⁵, johon myös Lakimiesliitto on koulutuspoliittisessa ohjelmassaan ottanut kantaa, painottaen koulutuksen ja työelämän tiiviin yhteistyön tarvetta.⁶ Oman lisähaasteensa ammattiosaamiselle on tuonut

2. Lakimiesliitto, Lakimiesliiton koulutuspoliittinen ohjelma. Hyväksytty 2016, saatavilla: https://www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/4540/lakimiesliiton_koulutuspoliittinen_ohjelma_hyvak-sytty_valtuuskunnassa_30_5_2016.pdf. (haettu 9.1.2020).

3. Suomen Asianajajaliitto, Oikeusvaltio2025 – Suomen Asianajajaliiton oikeusturvaohjelma vuosille 2017–2026. Ohjelmassa viitataan (s. 2) Sitran megatrendit-raporttiin vuodelta 2016, jossa yleisesti teknologian kehitystä ja digitalisaatiota pidettiin ajankohtaisena yhteiskuntaa muuttavana tekijänä. Ks. Elina Kiiski Kataja, Megatrendit 2016 – tulevaisuus tapahtuu nyt. Sitran muistio 14.1.2016. Saatavilla https://media.sitra.fi/2017/02/23211717/Megatrendit_2016.pdf. (haettu 9.1.2020).

4. Yleisten tuomioistuinten ja syyttäjälaitoksen digitaalisiin työtapoihin tähtäävästä AIPA-hankkeesta ks. Marko Loisa, AIPA – The Project for the Digitalisation of the General Courts and Prosecution Offices in Finland, s. 95–100 teoksessa Riikka Koulu – Jenni Hakkarainen (eds), Law and Digitalisation: Rethinking Legal Services. University of Helsinki Legal Tech Lab Publications 2018; Riikka Koulu – Risto Koulu – Sanna Koulu, Tuomarin roolit tuomioistuimissa. Alma Talent 2019, s. 183–188, 273–279, 355.

5. Beata Mäihäniemi – Aapo Asp – Anna Band, Työelämätaitojen opettaminen ja oppiminen juristikoulutuksessa vastauksena digitalisaatioon. Lakimies 7–8/2018, s. 1024–1046, 1045.

6. Lakimiesliiton koulutuspoliittinen ohjelma, s. 2–3.

keväästä 2020 lukien covid-19-pandemia, joka on pakottanut äkillisesti myös monet juristit lisäämään etätyöskentelyä ja korostanut digitaalisten työskentelytapojen hallinnan merkitystä. Tosin vielä keväällä 2021 ja on epäselvää, mitä pandemian pitkäaikaisvaikutukset ovat ja millaiseksi etätyön ja kasvokkain tehtävän työn tasapaino jatkossa muodostuu.⁷ Myös juristien sijoittuminen laaja-alaisesti eri asiantuntijatehtäviin vaikuttaa siihen, mitä taitoja oikeustieteen maisterin tutkinnon aikana on tarpeen ja mielekästä opettaa. Vaikka näkemykset oikeanlaisesta juristikoulutuksesta eroavat merkittävästikin, juristityön ydin hahmotetaan edelleen pitkälti perustaitojen kautta. Tällöin juristikoulutuksen keskiössä ovat juristikuntaa yhdistävät vuorovaikutustaidot, kirjalliset ja suulliset argumentaatiotaidot sekä riittävän laajat oikeudellisen ajattelun valmiudet - tiivistäen siis tarpeet, jotka eivät varsinaisesti linkity millään tavoin digitalisoituaan työympäristöön.⁸

Kiinnostavaa kyllä, juristin työelämätaitojen paikantaminen vuorovaikutukseen ja oikeudelliseen ajatteluun paljastaa myös jotakin olennaista oikeuden digitalisaatiosta. Lopulta teknologisessa murroksessa ei oikeastaan olekaan kyse vain teknologiasta vaan inhimillisen vuorovaikutuksen ja yhteiskunnallisten rakenteiden muutoksista. Tämä havainto helpottaa digitalisaatiosta esitettyjen näkemysten kontekstualisoinnissa ja suuntaa tarkastelua juurikin siihen, miten digitaalisten tieto- ja viestintätyökalujen hyödyntäminen vaikuttaa juridisen asiantuntijatyön luonteeseen.

Ajoittain digitalisaatioon viitataan neljäntenä teollisena vallankumouksena, jolloin tieto- ja viestintäteknologian lisääntyvä hyödyntäminen vertautuu höyryvoiman tai sähköön käyttöönottoon.⁹ Tässä keskustelussa painottuu usein automaation vaikutukset työn tulevaisuuteen, heijastaen pelkoa myös perinteisten juristitöiden katoamisesta. Kolikon kääntöpuolella on lupaus automaatiosta, joka vapauttaa juristit yksitoikkaisista rutiininluontoisista työtehtävistä. On kuitenkin huomattava, että historiallisesti tarkasteltuna automaation uhkakuvat sen enempää kuin lupauksetkaan eivät ole toteutuneet tietokoneiden käyttöönoton

7. Ks. esim. Euroopan komissio: Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Oikeudenkäytön digitalisointi Euroopan unionissa – Välineet mahdollisuuksien hyödyntämiseen. COM(2020) 710 final; Aki Kangasharju, Korona-viruksen talousvaikutukset, s. 70–81 teoksessa Koronapandemian hyvät ja huonot seuraukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2020, s. 79–80.

8. Mäihäniemi – Asp – Band 2018, s. 1045.

9. Määritelmästä ks. Klaus Schwab, The Fourth Industrial Revolution. Foreign Affairs 12.12.2015. Saatavilla <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>, (haettu 10.1.2020).

myötä.¹⁰ Järjestelmätason yleistyksissä piilekin ilmeinen vaara monimutkaisten ilmiöiden liiallisesta yksinkertaistamisesta.¹¹

Tässä artikkelissa hahmotamme oikeusjärjestelmän ja yhteiskunnan digitalisaation käsitteet seuraavasti. Yhteiskunnan digitalisaatio muodostaa kattokäsitteen, joka kuvastaa “digitaalisen tiedonvälityksen kiihdyttämää siirtymää jälkiteolliseen tietoyhteiskuntaan, jonka määrittävänä tekijänä on massatuotannon sijaan tiedon keskeinen kulttuuristaloudellinen merkitys”¹². Tällöin digitalisaation tarkastelussa ei ole kyse yksittäisen murroskohdan paikantamisesta vaan jatkuvan dynaamisen prosessin käsitteellistämisestä, jossa oikeusjärjestelmä, markkinavoimat, teknologiatekniikka ja muut yhteiskunnan rakenteet vuorovaikutteisesti muuttavat toisiaan. Oikeusjärjestelmän digitalisaatio tulee mieltää osaksi tätä laajempaa yhteiskunnallista murrosta, joskin suppeassa merkityksessä oikeuden digitalisaatiota tulee tarkastella kysymyksenä siitä, miten erikoistuneet oikeudelliset käytännöt eli lainsäädäntö, oikeuskäytäntö ja oikeustiede muuttuvat yhteisvaikutuksessa digitaalisten teknologioiden kanssa. *Kaarlo Tuori* määrittää oikeudelliset käytännöt suppeassa merkityksessä niiden funktion ja toimijuuden kautta: kyse on oikeuden uusintamiseen tähtäävistä käytännöistä, joissa toimivat juristikoulutuksen saaneet asiantuntijat.¹³

Tämä määritelmä johtaa seuraavaan lopputulokseen, joka muodostaa myös tämän artikkelin lähtökohdan. Jotta voimme ymmärtää oikeuden digitalisaatiota, meidän on selvitettävä, miten oikeuden uusintamiseen tähtäävät erikoistuneet ammatilliset käytännöt muuttuvat. Tätä muutosta voimme vuorostaan tarkastella selvittämällä, miten käytäntöjen takana olevien ammatillisten toimijoiden päivittäinen toiminta muuttuu teknologisten työkalujen myötä. Juristin arkipäiväiset teknologian käyttötavat muodostavat tällöin ikkunan järjestelmätason murroksen tarkasteluun.

Artikkeli koostuu tämän johdannon lisäksi neljästä alajaksosta. Seuraavassa osiossa esittelemme lyhyesti aiempaa tutkimusperinnettä pyrkimyksenämme osoittaa, miten digitalisoitua juristityö muodostaa tutkimuksellisen aukon, jonka täyttäminen on välttämätöntä ymmärtääksemme, mistä oikeuden digitalisaatiossa on kyse. Kolmannessa jaksossa tarkastelemme suomalaisen juristiprofession erityislaatuisuutta ja kysymme, missä määrin juristityön digitalisaatiosta

10. Näin esimerkiksi lupaus rutiinitehtävien automaatiolla saavutettavista resurssisäästöistä, jotka voidaan kohdistaa vaikeisiin tehtäviin, ks. esim. Lianne Bainbridge, *Ironies of Automation*. *Automatica* 19(6) 1983 s. 775–779.

11. Riikka Koulu, *Human Control over Automation: AI Ethics and EU Policy*. *European Journal of Legal Studies* 2020 (hyväksytty julkaistavaksi), jossa osoitetaan, miten EU:n tekoälypolitiikassa yleistävä teknologiafokus tosiasiallisesti sivuuttaa ihmiset alkuperäisestä ihmiskeskeisestä tavoitteenasettelusta huolimatta.

12. Riikka Koulu, *Digitalisaatio ja algoritmit – oikeustiede hukassa?* *Lakimies* 7–8/2018, s. 840–867, 840.

13. Oikeudellisista käytännöistä suppeassa ja laajassa mielessä ks. *Kaarlo Tuori*, *Kriittinen oikeuspositivismi*. *Werner Söderström lakitieto* 2000, s. 146. Ks. myös Koulu 2018, s. 846.

muualla tehdyt tutkimukset soveltuvat myös Suomen kontekstiin. Tämän jälkeen neljännessä osiossa vertaamme kansainvälisten tutkimusten tuloksia University of Helsinki Legal Tech Labin keväällä 2018 teettämän suuntaa-antavan kyselytutkimuksen tuloksiin, jonka jälkeen viidennessä jaksossa sidomme arkipäivän työtehtävistä käydyn keskustelun kysymykseen ammatti-identiteetistä. Lopuksi esitämme kokoavia huomioita.

Vielä on kiinnitettävä huomiota siihen, etteivät kysymyksenasettelut tietoteknologioiden ja oikeuden keskinäisestä suhteesta ole millään tavoin uusia. Kansallisesti oikeusinformatiikan tutkimus on luonut pohjan digitalisaation ymmärtämiselle. Oikeusinformatiikan tutkimuksen keskeinen anti nykyiselle oikeuden ja digitalisaation tutkimukselle on havainto tiedon muuttuvasta oikeudellisesta merkityksestä. Vaikka aiempi tutkimus on pitkälti sivuuttanut kysymyksen suomalaisten juristien tietotekniikan käytöstä, oikeusinformatiikan tutkimusperinne muodostaa pohjan oikeuden digitalisaation tarkastelulle Suomen oikeusjärjestelmässä.

2. Juristityö tutkimuksen marginaalissa: informaation merkityksestä uusiin liiketoimintamalleihin

Tässä jaksossa pyrimme paikantamaan kysymyksen digitalisoituvasta juristityöstä suhteessa aiempaan tutkimukseen, erityisesti varhaiseen oikeusinformatiikan tutkimukseen, automaation ja työn murrosta käsitteeseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen ja moderniin oikeusteknologiakeskusteluun. Tavoitteenamme on osoittaa, miten kysymys juristityön päivittäisistä käytännöistä on jäänyt edelleen pitkälti tutkimukselliseen marginaaliin.

Teoreettisesti merkittävänä avauksena oikeuden ja teknologian tutkimukseen voidaan pitää *Kaarle Makkosen* väitöskirjaa vuodelta 1965, jossa tarkasteltiin sittemmin oikeusinformatiikan ja oikeudellisen tekoälyn kestoteemaksi muotoutunutta kysymystä oikeudellisen päätöksenteon formaalista mallintamisesta.¹⁴ Laaja-alaisempana tutkimuksellisenä edelläkävijänä teknologisen murroksen ja oikeuden vuorovaikutuksen hahmottamisessa toimi oikeusinformatiikka, joka vakiinnutti Pohjoismaissa asemansa erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla. Oikeusinformatiikan keskeinen lisä aikansa oikeustieteelliseen tutkimukseen oli havainto tietojärjestelmien, tietorakenteiden ja tiedon käsittelyn lisääntyvästä oikeudellisesta merkityksestä. Uuden oikeudenalan identiteettiin, systematiikkaan ja menetelmiin liittyvän itsereflektion ohella pohjoismainen

14. Kaarle Makkonen, Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia: Rakenneanalyttinen tutkimus. Lainopillinen ylioppilastiedekunta 1981.

oikeusinformatiikka oli kiinnostunut varsinkin tosiasiallisen hallintotoiminnan automaation vaikutuksista.¹⁵ Suomessa esimerkiksi *Jorma Kuopus* tarkasteli väitöstutkimuksessaan vuodelta 1988 verohallinnon automaatiota ja pyrki hahmottelemaan oikeudellisia reunaehtoja erityisesti massaluontoisten, ei-harkinnanvaraisten päätösten automatisoidulle käsittelylle.¹⁶ Vaikka tietokoneiden merkityksen kasvu tunnistettiin, varhainen oikeusinformatiikka keskitti huomionsa tietoon ja järjestelmiin eikä ollut niinkään kiinnostunut tietokoneiden parissa työskentelevistä juristeista tai juristityön arkipäivästä tietojärjestelmien käyttäjinä.

Oikeusinformatiikasta erillistä tutkimuksellista linjaa edusti vuorostaan monialainen tekoälyn ja oikeuden tutkimus (AI & Law), joka edellisestä ”tekoälykesästä” eli 1980-luvun lopulta lukien pyrki hyödyntämään tekoälymenetelmiä oikeuden laskennallisessa mallintamisessa. Varhaisessa tutkimuksessa ongelmaa lähestyttiin kehittämällä asiantuntijajärjestelmiä (expert systems in law), jolloin järjestelmillä pyrittiin simuloimaan asiantuntijan – eli juristin – oikeudellista päättelyä.¹⁷ Kunnianhimoiset tutkimustavoitteet painottuivat kuitenkin oikeudellisen harkinnan mallintamiseen eivätkä juristin ja tietokoneen vuorovaikutukseen, vaikkakin juristit miellettiin asiantuntijajärjestelmien ensisijaiseksi käyttäjäryhmäksi.¹⁸ Valtavirrasta poikkeavia yksittäisiä tutkijoita toki löytyy.

15. ”Oikeusinformatiikan erityinen osa jaetaan niin ikään yleensä neljään toisistaan poikkeavaan – jopa olennaisesti poikkeavaan – tutkimusalaan. Nämä osat ovat oikeudellinen tietojenkäsittely, oikeudellisen informaation tutkimus, informaatio-oikeus sekä tietotekniikkaoikeus.” Ks. Ahti Saarenpää, *Oikeusinformatiikka*, teoksessa Risto Haavisto, *Oikeusjärjestys 2000 – I osa*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 2002, s. 29. Ks. myös Ahti Saarenpää, *Does Legal Informatics Have a Method in the New Network Society?* s. 51–75 teoksessa Ahti Saarenpää – Aleksander Wiatrowski (eds), *Society Trapped in the Network: Does It Have a Future?* University of Lapland 2016; Ahti Saarenpää, *Oikeusinformatiikan opetus ja tutkimus*, s. 47–71 teoksessa Terttu Utriainen (toim.), *Oikeusinformatiikka*. Lakimiesliiton Kustannus 1987, s. 47–58. *Oikeusinformatiikan tutkimusaiheista* ks. esim. Cecilia Magnusson, *Juristen och datasäkerheten*. Norstedts 1985; Ari Koivumaa, *Nätets juridik*. Jure 2000; Peter Seipel, *Rätten och säkerheten i IT-samhället*. Jure 2006. *Oikeusinformatiikan ja informaatio-oikeuden kehitysvaiheista sekä oikeudenalaidentiteetistä käydystä keskustelusta* ks. myös Jorma Kuopus, *Hallinnon lainalaisuus ja automatisoitu verohallinto: Oikeustieteellinen tutkimus kansalaisen oikeusturvasta teknistyvässä valtionhallinnossa*. Lakimiesliiton kustannus 1988, s. 16–25; Tomi Voutilainen, *ICT-oikeus sähköisessä hallinnossa: ICT-oikeudelliset periaatteet ja sähköinen hallintomenettely*. Edita Publishing 2009, s. 13–26.

16. Kuopus 1988.

17. Trevor Bench-Capon – Michał Araszkiwicz – Kevin Ashley – Katie Atkinson – Floris Bex – Filipe Borges – Daniele Bourcier – Paul Bourguine – Jack Conrad – Enrico Francesconi – Thomas Gordon – Guido Governatori – Jochen Leidner – David Lewis – Ronald Loui, L. McCarty – Henry Prakken – Frank Schilder – Erich Schweighofer – Paul Thompson – Alex Tyrrell – Bart Verheij – Douglas Walton – Adam Wyner, *25 years of the international conference on AI and Law, Artificial Intelligence and Law 20(3) 2012*, s. 215–319, 219.

18. Claude Thomasset – Louis-Claude Paquin, *Expert Systems in Law and the Representation of Legal Knowledge: Can we isolate it from the Why and the Who?* *Proceedings of the 3rd International Congress On: Logica, Informatica, Diritto: Legal Experts Systems*, 1989. Saatavilla

Esimerkiksi brittiläinen professori *Richard Susskind* oli alun perin kiinnostunut juurikin asiantuntijajärjestelmistä, mutta keskittyi sittemmin juristien teknologiataitojen ja tulevaisuuden pohdiskeluun.¹⁹ Susskindin tuotantoa luetaan laajasti myös Suomessa Juristin huomina -teoksen käännöksen myötä. Yleistajuisessa tuotannossaan Susskind pyrkii määrittämään käsitteensä disruptiivisista oikeudellisista teknologioista (disruptive legal technologies), jotka perustavalla tavalla muuttavat oikeudellisten palveluiden tuotantotapoja ja markkinoita. Tällaisia teknologioita ovat mm. verkkovälitteinen riidanratkaisu, etäoppiminen, automaattinen asiakirjanluonti, koneellisesti luodut ennusteet sekä kysymys-vastaus-järjestelmät.²⁰ Susskindin mukaan oikeudellinen palveluntarjoaja määrittäyty vastaisuudessa yhä enemmän teknologisten innovaatioiden ja tuotteistamisen kautta, mikä kehityskulku jättää vain vähän tarvetta perinteiselle juristityölle. Aika näyttää, missä muodossa ja määrin Susskindin tulevaisuuden ennusteet toteutuvat, mutta yleisesityksiä voidaan kritisoida sekä yliyksinkertaistavasta käsittelytavasta sekä empiirisen tiedon puutteesta. Vaikka Susskind on kiinnostunut juristiammatin digitaalisesta murroksesta, laaja-alaisuudesta seuraa, että tarkastelu pitkälti ohittaa kysymyksen arkipäiväisten työtehtävien pienistä muutoksista.

Digitalisaation vaikutukset oikeudelliseen palveluntarjontaan ovat olleet huomion keskipisteenä myös 2010-luvulla virinneissä keskusteluissa oikeusteknologiasta (legal tech). Oikeusteknologiolla tyypillisesti viitataan juristeille suunnattuihin digitaalisiin työvälineisiin erotuksena perinteisemmästä toimistotyön automaatiosta. Esimerkiksi *Hartung* määrittää oikeusteknologian eroa toimistotyöhön juurikin oikeudellisten liiketoimintamallien kautta. Toimistotyötä helpottavat työkalut kuten viestintävälineet, asianhallintajärjestelmät, tietokannat ja puheentunnistus- ja saneluohjelmat eivät varsinaisesti vaikuta oikeudelliseen liiketoimintaan, kun taas oikeusteknologian sovellukset kapeassa merkityksessä pyrkivät automatisoimaan työtehtäviä, jotka tähän asti ovat kuuluneet juristille.²¹ Myös Hartungin esitys päättyy toistamaan Susskindin uhkakuvan: koska teknologioilla voidaan nykyään automatisoida

<https://pdfs.semanticscholar.org/d024/a0e0ed88290f28d1161e6912040eafc07965.pdf>, (haettu 9.1.2019).

19. Esim. Richard Susskind, *End of Lawyers: Rethinking the Nature of Legal Services*. Oxford University Press 2008 s. 14–16; Richard Susskind, *Juristin huomina: johdatus tulevaisuuteesi*. Talentum 2014.
20. Susskind 2014, s. 52–61; alun perin disruptiivisuudesta ks. Joseph L. Bower – Clayton M. Christensen, *Disruptive Technologies: Catching the Wave*. Harvard Business Review 73(1) 1995, s. 43.
21. Määritelmästä ks. esim. Markus Hartung, *Thoughts on Legal Tech and Digitalization*, teoksessa Markus Hartung – Micha-Manuel Bues – Gernot Halbleib (eds), *Legal Tech: A Practitioner's Guide*, C.H. Beck 2018, s. 3–14.

juristitehtäviä esimerkiksi asianajotoimistoissa, edellyttää tämä professiolta roolinsa uudelleenarviointia suhteessa asiakkaisiinsa.²²

On kuitenkin kysyttävä, missä määrin Hartungin erottelu toimisto- ja oikeusteknologiaan on tehtävissä. Keskittyminen teknologiasovelluksen vaikutuksiin liiketoiminnalle ei välttämättä paljasta kokonaiskuvaa pitkän aikavälin arkipäiväisistä muutoksista. Yleisen kokemussäännön mukaan uuden teknologian vaikutuksia usein liioitellaan lyhyellä aikavälillä ja vuorostaan vähätellään pitkällä aikavälillä. Esimerkkinä juristityötä perustavanlaatuisella tavalla muuttaneesta toimistoteknologian sovelluksesta voidaan mainita sähköpostin ja sittemmin pikaviestimien kuten yleisesti myös matkapuhelinten yleistymisen, mikä on hiljalleen vaikuttanut odotuksiin soveliaasta vastausajasta, työtahdistasta sekä jatkuvasta tavoitettavissa olemisesta. Kun kirjallisuus keskittyy pitkälti uusimpien teknologiasovellusten tarkasteluun, jäävät nämä juristin arkipäivän kannalta merkittävät, yhteiskunnan yleisempään digitalisaatioon liittyvät sovellukset vaikutuksineen usein pimentoon. Kuten todettua, tämän artikkelin keskeisenä väitteenä esitämme, että ymmärtääksemme oikeuden digitalisaatiota paremmin tulee meidän tarkastella teknologian sijaan sitä, miten juristit hyödyntävät erilaisia digitaalisia työkaluja. Tämän tiedonintressin kannalta ei jaottelu toimisto- ja oikeusteknologiaan ole sen enempää tarpeellinen kuin hyödyllinenkään, vaan saattaa pikemminkin johtaa tarkastelua virheelliseen teknologiakeskeisyyteen.

Kiinnostavaa kyllä, automaation vaikutuksia asiantuntijuuteen on tarkasteltu muiden tieteenalojen piirissä. Esimerkiksi yhdysvaltalainen sosiaalipsykologi *Shoshana Zuboff* on tutkinut keskeisessä teoksessaan *In the Age of the Smart Machine* vuodelta 1988 toimistoautomaation vaikutuksia vallankäyttöön, auktoriteettiin ja asiantuntijuuteen sekä kontrollintunteeseen eri organisaatioissa.²³ Laadullisia empiirisiä menetelmiä hyödyntäen hän havainnollisti, miten työn automatisoiminen voi vaikuttaa sen merkityksen vähenemiseen, kun työnkuvan yksinkertaistaminen poistaa tarpeen – tai mahdollisuuden – syvälliseltä taitojen kehittämiseltä, joka aiemmin on ollut välttämätöntä työstä suoriutumiseksi. Siten Zuboff hahmottaa automaation vaikutukset tietokoneen välityksellä tehdyn työn kautta.²⁴ Zuboff myös kuvaa, miten aiemmin ylpeyden aiheeksi koettujen taitojen arvostuksen väheneminen, uusien työtapojen tuoma työn hallitsemattomuuden kokemus sekä työn tehostaminen vaikuttivat työntekijöiden ammattiympäryteen ja suhtautumiseen työhönsä.²⁵ Zuboffin lähestymistapa ja em-

22. Hartung 2018, s. 12. Ks. yritysjuristien ja asianajotoimistojen suhteesta myös Mari Sako, *Globalization and the Changing Role of General Counsel: Current Trends and Future Scenarios*, teoksessa Kai Jacob – Dierk Schindler – Roger Strathausen: *Liquid Legal: Transforming Legal into Business Savvy, Information Enabled and Performance Driven Industry*, s. 33–46.

23. Shoshana Zuboff, *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*. Basic Books 1984.

24. Zuboff 1984, s. 22–23, 135.

25. Zuboff 1984, s. 135–136.

piirinen tutkimusote herättävät kiinnostavia jatkokysymyksiä tulosten yleistävyydestä myös oikeudelliseen asiantuntijuuteen. Missä määrin oikeudellinen digitalisaatio voi johtaa samankaltaisiin kehityskuluihin juristi-asiantuntijan kohdalla Suomessa? Myöskään Zuboffin näkökulmaa ei tule ottaa annettuna, sillä 1980-luvun yhdysvaltalaiset yritykset muodostavat varsin erilaisen kontekstin kuin juridinen asiantuntijuus 2010–2020-lukujen taitteen Suomessa. Zuboffin esitys antaa kuitenkin osviittaa siihen, miten teknologinen murros voi heijastua laaja-alaisemmin asiantuntijuuden rooliin sekä miten moninaisia ja päällekkäisiä kehityskulkuja voidaan tarkastella käytännössä.

Yllä esitetyn perusteella tulee kysyä, sekoittuvatko oikeudellisesta digitalisaatiosta käytävissä keskusteluissa keskenään yhteismitattomat ilmiöt eli oikeudellisen palvelutarjonnan liiketoimintamallit, digitaalisten työkalujen hyödyntämiseen liittyvä juristityön murros sekä juristiprofession erityistarpeita palveleva ohjelmistokehitys. Sen sijaan juristityön sisältöä on kartoitettu maailmalla joillakin käytännönläheisillä kyselytutkimuksilla, joissa on ajoittain keskitytty myös teknologisten työkalujen käyttöön. Seuraavassa jaksossa avataan lyhyesti näitä tutkimustuloksia ja arvioidaan sitä, missä määrin tutkimushavainnot olisivat yleistettävissä myös Suomen kontekstiin.

3. Suomalaisen juristiprofession erityislaatuisuus?

Professiotutkimusta on tehty maailmalla jo vuosikymmeniä, myös juristien ammattikunnasta.²⁶ Samoin digitalisaatiotutkimusta ja sen vaikutusta työelämään on tutkittu.²⁷ Keskustelua on käyty erityisesti Yhdysvalloissa, mitä selittää toisaalta markkinoiden koko, toisaalta myös amerikkalaiseen oikeudelliseen palveluntarjontaan liittyvät ongelmat²⁸, joka muodostaa tarvetta uusille toimintatavoille ja välineille. Suomessa juristiprofessiota on tutkittu vähemmän, mutta tutkimusta esimerkiksi tuomarien ammattirooleista ja sukupuolen vaikutuk-

26. Professiotutkimuksesta ks. esim. Keith M. MacDonald, *The Sociology of the Professions*. Sage Publishing 1995; Andrew Abbott, *The System of Professions: An Essay On the Division of Expert Labor*. University of Chicago Press 1988. Juristiprofessiosta ks. esim. Mathieu Delfem, *Sociology of Law: Visions of a Scholarly Tradition*. Cambridge University Press 2008, s. 181–197.

27. Ks. esim. Martin Ford, *Rise of the Robots: Technology and the Threat of a Jobless Future*. Basic Book 2015.

28. Access to justice -keskustelusta Yhdysvalloissa, katso esim. Deborah L. Rhode – Scott L. Cummings, *Access to Justice: Looking Back, Thinking Ahead*. Georgetown Journal of Legal Ethics 30(3) 2017, s. 485–500; Deborah L. Rhode, *Access to Justice*. Oxford University Press 2004.

sesta juristityöhön on tehty.²⁹ Kuten aiemmin totesimme, maailmalta saatuja tutkimustuloksia ei voida kuitenkaan suoraan yleistää suomalaisen oikeuskulttuuriin, joka pohjoismaisena oikeuskulttuurina poikkeaa niin amerikkalaisesta common law -järjestelmästä kuin myös esimerkiksi mannereurooppalaisista oikeuskulttuureista. Tämän vuoksi tutkimusta digitalisaation merkityksestä juristiprofessionille Suomessa tulisi tehdä paikallisesti. Suomalaisen juristierityisen digitalisaatiotutkimuksen vähäisyys on yllättävää. Suomessa on kuitenkin huomattavasti kiinnostusta uusiin työtapoihin ja teknologioihin. Monet käytännön muutokset, joita ovat esimerkiksi paperittomaan työskentelyyn siirtyminen oikeuslaitoksessa, koskettavat jo suomalaisten juristien työelämäkäytänteitä.

Suomalaisten pitkä digitalisaatiokokemus näkyy myös kansalaisten digitaatioissa sekä julkishallinnon digitalisaatioissa, joissa Suomi kuuluu Euroopan unionin jäsenmaiden kärkeen.³⁰ Näiden erityispiirteiden vuoksi juristityön muutoksia Suomessa tulee tarkastella myös sen omassa kontekstissa. Esimerkiksi laajempi empiirinen tutkimus pidemmällä aikavälillä antaisi tärkeää perspektiiviä siihen, millä tavoin juristien päivittäinen työ, identiteetti ja roolit yhteiskunnassa kehittyvät oikeudellisten käytäntöjen digitalisaation myötä. Digitalisaatioteemoissa Suomen etuna ovat julkishallinnon pitkäaikaisen kiinnostuksen lisäksi akateemisen kentän aktiivisuus, sekä suhteellisen pieni toimijoiden kenttä, joka mahdollistaa tiiviimpää kommunikointia eri osapuolten kesken.³¹ Suomessa kiinnostus digitaalisiin työtapoihin ja palveluihin on näkynyt jo pitkään varsinkin julkisella sektorilla. Usein sivuutettu mutta kansainvälisesti merkittävä esimerkki löytyy juristille arkipäiväisestä Finlex-tietokannasta, joka 1990-luvulta lukien on helpottanut myös yksittäisten kansalaisten pääsyä oikeudellisen tiedon pariin.

Nykyisin viranomaiset verovirastosta poliisiin ja Kansaneläkelaitokseen (Kela) pitävät myös yllä sähköisiä asiakasportaaleja, ja kansalaisportaali Suomi.fi, sekä kansalaisaloite-platform kansalaisaloite.fi helpottavat monia hallinnollisia prosesseja sekä demokraattista vaikuttamista. Myös päätöksenteon automatisointi on ollut Suomessa julkisella sektorilla kasvussa. Esimerkiksi maahanmuuttovirasto (Migri), sekä Kela ovat automatisoineet päätöksentekoprosessejaan. Sitä, miten tällainen automatisointi istuu Suomen sääntelykehikkoon, vasta

29. Tuomarien työstä ks. Koulu – Koulu – Koulu 2019. Sukupuolen merkityksestä ks. esim. Marta Choroszewicz, *Women Attorneys and Gendering Processes in Law Firms in Helsinki*. *Sociologia* 53(2) 2016 s. 1; Marta Choroszewicz, *Parental-leave Policy for Male Lawyers in Helsinki and Montreal: Cultural and Professional Barriers to Male Lawyers' Use of Paternity and Parental Leaves*. *International Journal of the Legal Profession* 25(3) 2018, s. 303–316.

30. Euroopan komissio, *Digitaalitalouden ja -yhteiskunnan indeksi (DESI)*. Maaraportti Suomesta 2019, s. 3.

31. Riikka Koulu – Kalle Markkanen, *Legal Tech in Finland*, s. 317–321 teoksessa Markus Hartung – Micha-Manuel Bues – Gernot Halbleib (eds), *Legal Tech: A Practitioner's Guide*, C.H. Beck 2018, s. 317.

hahmotellaan – hiljattain oikeuskansleri on pyytänyt Kelaa selvittämään sosiaaliturvaan liittyvien päätöstensä automatisointia ja sen oikeusperusteita.³² Sääntelytarpeiden hahmottamiseen ja pelisääntöjen tärkeyteen on kiinnitetty huomiota myös valtioneuvoston kanslian julkaisemassa raportissa tekoälyn ja algoritmisen päätöksenteon oikeudellisia edellytyksiä julkishallinnossa.³³ On huomattava, että pohjoismaiden edelläkävijäasema digitalisaatioissa tarkoittaa myös sitä, ettei maailmalla ole juurikaan vertailukohtia, joiden pohjalta olisi mahdollista hahmotella vastuullisen ja kestävä digitalisaation oikeudellisia pelisääntöjä. Tässä suhteessa pohjoismaat Suomi edellä toimivat siten myös testilaboratoriona parhaiden käytäntöjen muodostamisessa.

Julkisen sektorin aktiivisuus ei kuitenkaan tarkoita, että yksityisellä puolella uusia työvälineitä ja työskentelytapoja ei olisi kehitetty tai otettu käyttöön. Erityisesti business-to-business -palvelut, kuten TrademarkNow:n tavaramerkkihakukone, sopimusautomaatio- ja compliance-sovellukset, sekä datanhallinta ovat trendejä jotka ovat näkyneet start up -kentällä myös Suomessa.³⁴ Yhtenä syynä sille, että digitaalisten työvälineiden kehitys on painottunut yritysten välisiin toimintoihin saattaa olla näiden markkinoiden laajuus verrattuna kuluttajamarkkinoihin.³⁵ Edellä olevassa kentän esittelyssämme painottuvat julkiset digitalisaatiohankkeet, mikä osittain johtuu niiden luonteesta julkisen vallankäytön välineinä joka tekee ne luontaisiksi esimerkeiksi pohdittaessa lainsäädännön soveltamista. Toisaalta niistä on myös helpompaa saada tietoa kuin yksityissektorin sovelluksista, mihin ongelmaan pyrimme saamaan kosketuspintaa empirian keinoin seuraavassa alajaksossa.

Vaikka osa Suomessa käytetyistä digitaalisista työn apuvälineistä on ollut käytettävissä jo pitkään, ja erilaisia hankkeita on luotu, avoimeksi on jäänyt, miten teknologisia työvälineitä tosiasiallisesti käytetään. Tutkimusta ja käyttökokemuksia siitä, missä määrin viime vuosina digitalisaatiokeskustelussa huomiota keränneet teknologiat, kuten lohkoketjut tai tekoäly, näkyvät päivittäisessä juristityössä, ei juurikaan ole. Näiden tutkiminen vaatii myös empiirisiä tutkimusmetodeja, jotta voitaisiin selvittää päivittäisten työtapojen muutosta.

Kyselytutkimuksia suhtautumisesta teknologiaan ja sen käytöstä juristien työssä on tehty kansainvälisesti muutamia. Näitä ovat muun muassa American Bar Associationin vuosittainen julkaisema ABA Legal Technology Survey Re-

32. Valtioneuvoston oikeuskanslerin selvityspyyntö OKV/21/50/2019, annettu 24.10.2019.

33. Riikka Koulu – Beata Mäihäniemi – Vesa Kyyrönen – Jenni Hakkarainen – Kalle Markkanen, Algoritmi päätöksentekijänä? Tekoälyn hyödyntämisen mahdollisuudet ja haasteet kansallisessa sääntely-ympäristössä. Valtioneuvoston kanslia 2019.

34. Legal Tech Lab järjesti yhdessä Finnish Legal Tech Forumin ja Legal Design Summitin kanssa maailman suurimman start up-tapahtuman Slushin yhteydessä 2018 legal tech-yrityksiin erikoistuneen Sleetmakers-tapahtuman, jossa oli 17 osallistujaa.

35. Koulu – Markkanen 2018, s. 317.

port³⁶, Law Society of Scotlandin teknologiaraportti³⁷, Law Society of England and Walesin raportti³⁸ sekä software-yritys Aderantin³⁹ vuodesta 2017 julkaisemat kyselytutkimukset teknologian käytöstä asianajotoimistoissa. Näistä kolme ensimmäistä ovat alueellisesti rajattuja kyselyitä, suuntautuen ammattijärjestöjen jäsenille. Aderantin kyselyt ovat suunnattu kansainvälisesti, mutta suurin osa vastaajista työskentelee suurissa asianajotoimistoissa Yhdysvalloissa. Toisin kuin muissa kyselyissä, Aderantin vastaajista suurin osa ei ole lakimiehiä, vaan muuta toimistojen henkilöstöä, jotka työskentelevät teknologian parissa. Kyselytutkimuksille yhteistä on, että niillä pyritään hahmottamaan sekä asianajotoimistoissa käytettyä teknologiaa ja siihen liittyviä haasteita, että tulevaisuuden odotuksia ja suunnitelmia teknologian käytön suhteen. ABA:n kyselytutkimuksessa 2019 suurimmaksi haasteeksi laajasti määriteltyjen⁴⁰ pilvipalvelujen käytössä on nostettu erilaisen online-palvelujen turvallisuus. Vaikka juristien työ on kansainvälistynyt monissa työtehtävissä, pelkästään kansainväliseen tutkimukseen ja kyselyihin tukeutuminen luo riskin väärin johtopäätöksiin, jotka eivät välttämättä sovellu Suomen kulttuurilliseen taikka markkinakontekstiin, mikä luo tarpeen myös kansalliselle tutkimukselle.

Vaikka keskustelua on siis käyty pitkään, ja teknologian hyödyntäminen on lisääntynyt vuosikymmenten aikana niin, että harva juristi enää työskentelee esimerkiksi ilman minkäänlaista tietokonetta, voidaan kysyä, mitä merkitystä digitalisaatiolla on juristeille itselleen sekä juristiprofessiolle laajemmin? Juristiprofessio on perinteisesti mielletty yhdeksi klassisista professioista, joita yhdistävät vahva ammatillinen traditio ja identiteetti,⁴¹ joten missä määrin nykyinen digitaalisten työtapojen yleistyminen vaikuttaa juristiprofession ammatti-identiteettiin ja laajemmin rooliin yhteiskunnassa? Tässä artikkelissa käsitelty pieni-muotoinen kyselytutkimus ei näihin kysymyksiin pysty vastaamaan, mutta sillä kartoitettiin alustavasti ennen laajakantoisemman empiirisen tutkimusasetelman

36. ABA Techreport, joka avaa kyselyn tuloksia, saatavilla: https://www.americanbar.org/groups/law_practice/publications/techreport/abatechreport2019/, (haettu 9.1.2020).

37. Law Society of Scotland, Technology survey report, 2016. Saatavilla: <https://www.lawscot.org.uk/media/2008/law-society-of-scotland-technology-survey-report-2016.pdf>, (haettu 9.1.2020).

38. Law Society of England and Wales, Capturing Technological innovation in Legal Services, 2017. Raportissa yhtenä tutkimusmenetelmänä oli online-kysely, jota täydennettiin muun muassa haastattelulla. Saatavilla: <https://www.lawsociety.org.uk/support-services/research-trends/capturing-technological-innovation-report/>, (haettu 9.1.2020).

39. Aderant, Aderant Business of Law and Technology Survey 2019. Saatavilla: <https://www.aderant.com/research/2019-business-of-law-legal-technology-survey/>, (haettu 9.1.2020).

40. Dennis Kennedy, ABA Techreport: Cloud Computing 2019, määrittää kyselyssä käsitteen alle sekä internet-selaimen tai puhelinohjelmiston kautta käytettävät palvelut tai ohjelmat, että datan säilöminen tai käsittelyn etäyhteydellä, antaen esimerkeiksi muun muassa pikaviestimiä, että tekstinkäsittelyohjelmia. Saatavilla: https://www.americanbar.org/groups/law_practice/publications/techreport/abatechreport2019/cloudcomputing2019/, (haettu 9.1.2020).

41. Perinteisistä professioista, ks. esim. Magali Sarfatti Larson, *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis*. University of California Press 1977, s. 10–13.

suunnittelua sitä, mitä päivittäisiä muutoksia on siirtynyt digitalisaatiopuheesta osaksi juristien päivittäistä työelämää.

4. Legal Tech Labin kyselytutkimus juristien teknologian käytöstä

Kuten edellisen osion esimerkeistä voi havaita, monenlaisia digitalisaatiohankkeita ja työkaluja on kehitetty. Missä määrin nämä ovat sitten vaikuttaneet juristien päivittäiseen työhön? Vuonna 2018 Legal Tech Labin otti tavoitteekseen selvittää kyselytutkimuksella, miten nykypäivän juristit hyödyntävät teknologiaa työssään. Lisäksi kyselytutkimuksella pyrittiin selvittämään juristien asenteita teknologisia uudistuksia ja ammattikunnan tulevaisuutta kohtaan. Kysely valmisteltiin yhteistyössä opiskelijavapaaehtoisten⁴² ja tutkijoiden kesken, ja opiskelijavapaaehtoiset ottivat päävastuun tutkimuksen käytännön toteutuksesta. Vastaavaa tutkimusta ei olla tehty Suomessa aiemmin. Vastaajia kyselytutkimukseen hankittiin sekä Suomen Asianajaliiton että Lakimiesliiton avulla, jotka molemmat jakoivat kutsua kyselytutkimukseen uutiskirjeissään jäsenistöilleen. Lisäksi linkkiä jaettiin Legal Tech Labin sosiaalisen median kautta, sekä Facebook-sivustolla että Twitterissä. Kyselyn vastausaika oli noin 3,5 viikkoa maaliskuun puolivälistä 2018. Lopputuloksena oli 148 vastaajan otanta. Otannan pienen koon vuoksi sen perusteella ei voi tehdä yleistyksiä, mutta se voi suunta-antavasti antaa kuvaa juristien teknologian käytöstä, ja toimia pohjana kattavamman tutkimusasetelman muodostamiselle. On todennäköistä, että kyselyyn vastasivat keskimääräistä enemmän teknologiasta kiinnostuneet kohdehenkilöt, mikä muodostaa myös riskin otantavirheestä.

Tutkimukseen vastanneista noin 43 % työskenteli asianajotoimistoissa. 14,7 % vastaajista työskenteli yrityksissä ja 13,2 % virastoissa. Pienempiä osuuksia vastaajista tuli asiantuntijaorganisaatioista, tuomioistuimista, muualta julkiselta sektorilta, järjestöistä, yliopistoista ja start-upeista. Keskimääräistä työorganisaation kokoa ei vastauksista voinut erottaa, vaan vastaukset sijoittuivat tasaisesti pienistä alle 5 hengen työyhteisöistä yli 500 hengen organisaatioihin. Noin puolet vastaajista oli iältään 25–39-vuotiaita, ja 62,1 % naisia.

Kyselytutkimuksen perusteella yleisimmät vastaajien käyttämät teknologiset työvälineet ovat tietokone (93 %) ja älypuhelin (91 %). Tulokset ovat hieman korkeampia, mutta samansuuntaisia, kuin Law Society of Scotlandin vuoden 2016 teknologiaraportissa, jossa 80 % vastaajista ilmoitti käyttävänsä työskentelyyn

42. Tutkimustiimissä mukana Legal Tech Labin opiskelijajäsenet Anna Band, Linda Björkenheim ja Karolina Lång. Kiitokset myös Eero Bläfieldille Lakimiesliitosta ja Johanna Askolin-af Ursinille Suomen Asianajaliitosta heidän avustaan kyselytutkimuksen käytännön toteutuksessa.

pöytä tietokonetta, 59 % älypuhelinia ja 45 % kannettavaa tietokonetta.⁴³ Yleisimpiä käytettyjä ohjelmistoja olivat Microsoft Office -ohjelmistopaketti, sähköinen kalenteri ja sähköinen oikeudellinen tietokanta, joita kaikkia 95 % vastaajista ilmoitti käyttävänsä. Myös sähköiset viestintäpalvelut, kuten Slack, Whatsapp tai Skype olivat yli 80 % vastaajista olleet käytössä viimeisen kuukauden aikana. Hieman yli puolet, 56 % vastaajista oli käyttänyt jotain kaupallista tiedostojen synkronointijärjestelmää, joista kysymyksenasettelussa annettiin esimerkiksi Dropbox, Microsoft SharePoint ja Google Drive. Tulokset ovat samankaltaisia kuin vuoden 2019 Aderant-raportissa, jossa 53 % vastaajista oli kertonut organisaationsa käyttävän ainakin osittain pilvipalveluita.⁴⁴ Tekoälysovelluksia oli puolestaan kyselytutkimuksen mukaan käyttänyt viimeisen kuukauden aikana ainoastaan 4,4 %. Suurin osa käytetyistä teknologisista työkaluista ei siis ollut erityisesti juristeille suunniteltuja, vaan yleisesti toimistokäytössä olevia palveluita. Saman suuntaiseen tulokseen tultiin myös ABA:n Techreport 2019:ssä, jossa yhtenä huomiona oli kuluttajille suunnattujen palvelujen suosio verrattuna erityisesti juristeille suunnattuihin palveluihin. Techreportista yhdeksi mahdolliseksi syyksi tälle löytyy 94 % vastaajista tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi mainitsema luottamus palvelun tuottajaan ja tämän tunnettuus.⁴⁵ Vaikka vastaavaa kysymystä emme Legal Tech Labin kysymyksenasettelussa esittäneet, sen voitaneen katsoa ainakin osittain korreloivan myös kyselytutkimuksessa esille nousseiden tietoturvakysymysten kanssa, joita tunnetun toimijan tuotetta käyttämällä voidaan olettaa torjuttavan.

Kyselytutkimuksen perusteella perinteiset työtavat pitävät pintansa, ja syyt tälle ovat paljolti hyvinkin arkisia – työtapojen päivittämisen vähäisyys liittyy yhtäältä työtahtiin, jossa on vain vähän tilaa toiminnan uudelleenarvioinnille ja työtapojen kehittämiseksi ylipäättäen, ja toisaalta organisaatiokulttuuriin. Vastauksien mukaan myös sekä jo käytössä olevien, että uusien työvälineiden käytön opetteluun ei yksinkertaisesti ole aikaa. Nykyisiä työvälineitä kuvattiin monimutkaisiksi, ja perehdytystä niiden käyttöön liian vähäiseksi, jolloin osa niiden ominaisuuksista jäi käyttämättä. Vastaavia ongelmia pidettiin myös haasteena uusien teknologisten työvälineiden käyttöönotolle:

“Käyttöinnokkuus ja -osaaminen on eri tasoista, asioita tehdään usein pitkän kaavan mukaan tai väärällä toimintalogiikalla, ideaaliprosessit eivät ole tiedossa satunnaiskäyttäjillä. Satunnaiskäyttöön tarvittaisiin erittäin käyttäjäystävälliset sovellukset, muuten tulee virheitä ja ajanhukkaa.”

“Luulen että jää paljon kehittyneempiä ominaisuuksia käyttämättä, kun manuaalit [on] vain peruskäytöstä.”

43. Law Society of Scotland 2016.

44. Aderant 2019, s. 16.

45. Dennis Kennedy 2019.

“Pitäisi olla enemmän aikaa opetella työvälineiden potentiaalin mahdollisimman täysimääräistä hyödyntämistä.”

“Eri työvälineitä on liikaa ja niiden kaikkiin ominaisuuksiin perehtyminen vie aikaa. Työvälineistä ei saa riittävästi irti, jos niiden tarjoamiin mahdollisuuksiin ei ehdi tutustua taikka se on liian vaikeaa tai epäintuitiivista. “

Myös ohjelmistojen ja muiden työvälineiden yhteensopivuus, käyttäjäystävällisyyden puute, sekä tiedonsiirtoon ja -käsittelyyn liittyvät tietoturvakysymykset nousivat vastauksissa esille. 34 % vastaajista ilmoitti työvälineiden yhteensopivuuden yhdeksi suurimmista uusien teknologisten työvälineiden käyttöönottoon liittyvistä haasteista. Samankaltaisia haasteita on nähtävissä myös Law Society of Scotlannin teknologiaraportissa, jossa 39 % vastaajista ilmoitti ongelmaksi eri järjestelmien käytön ja yhteensovittamisen, ja noin neljäsosa nimesi ongelmiksi internetin yhteysongelmat sekä hitauden, ja noin viidesosa puutteellisen koulutuksen työvälineiden käyttöön.⁴⁶

“Tietojärjestelmät eivät sovi yhteen. Mikään tieto ei siirry vaivattomasti ja tietoturvallisesti oikeaan paikkaan. Manuaalisen työn osuus on vielä suuri ja tiedot pitää mahdollisesti tehdä vielä sekä paperiversiona että sähköisesti.”

“Jokaisessa on erilainen toimintalogiikka ja jokainen näyttää erilaiselta. Vaikeita, epäloogisia toimintoja, jotka pitää muistaa, mistä mikäkin toiminto löytyy ja miten se on nimetty.”

Moni myös kommentoi kokevansa paperisten asiakirjojen käytön helpommaksi tai kääntäen näytöltä lukemisen epämukavaksi. Tämä tosin voi olla ensisijaisesti käyttöergonominen kysymys, sillä suurin osa vastaajista vastasi myös mieluiten käyttävänsä joko sähköistä asiakirjaa tai molempia rinnakkain.

“Näyttötyöskentely väsyttää silmät ja keskittyminen/ajattelu herpaantuu, siksi printataan kaiken materiaalin, johon pitää syventyä.”

“Pitkät dokumentit/kirjat hankalia käsitellä/lukea sähköisesti (tarvitaan parempi käyttöliittymä).”

“Pitkiä tekstejä on vaikea lukea ja esim. vertailla ruudulta, joten otan lähes kaikesta paperikopion.”

“Suurin haaste on lähinnä viranomaisten ja kollegoiden himo edelleen paperiin.”

46. Law Society of Scotland 2016.

Kysymys ei siis ole joko–tai vaan sekä–että eli miten digitaaliset ja analogiset työtavat sekoittuvat. Vastauksista heijastui, miten molempia työtapoja käyttävät juristit hahmottavat kummallekin työtavalle ominaiset hyödyt ja haitat.

Osa vastaajista katsoi myös yhdeksi suurimmista haasteista organisaatio-kulttuurin, joka asettaa rajoituksia uusien työkalujen käytölle. Esimerkiksi 37 % vastaajista ilmoitti, että uusien työvälineiden käyttöönotto organisaatiossa ei ole heidän päätettävissään.

Vastausten valossa koulutustarve näyttäytyy myös yhtenä keskeisenä kehityskohteena. Kyselytutkimukseen vastanneista 65 % toivoi lisäkoulutusta digitaalisten työvälineiden käyttöön, ja noin puolet tietosuojakysymyksiin, kuten yleisen tietosuoja-asetusten vaatimuksiin. Mahdollisista työn mielekkyyteen vaikuttavista tekijöistä suurin osa (71 %) nimesi ajasta ja paikasta riippumattoman työn tekemisen mahdollisuuden. Noin puolet vastaajista piti mielekkyyttä lisäävänä myös työn automaatiota (52,6 %), digitaalisten työvälineiden käyttöä isojen aineistojen läpikäyntiin ja hyödyntämiseen (45,1 %) ja tekoälyn hyödyntämistä (50,4 %). Erityisesti tekoälyn kohdalla odotukset olivat käytännön kokemuksiin nähden korkealla.

Miksi odotukset digitaalisia työtapoja ja -välineitä kohtaan sitten ovat verrattain korkeita? Suurin osa vastaajista käytti työssään enimmäkseen päivittäiseen elämään liittyviä työvälineitä kuten sähköpostia ja tietokonetta, sekä yleiseen toimistokäyttöön tarkoitettuja palveluja ja ohjelmistoja, kuten Microsoft Office. Kokemukset erityisesti juristeille suunnatuista työvälineistä olivat selkeästi vähäisempiä, ja esimerkiksi asiakirjojen automaatiota työssään käytti kyselyyn vastaajista vain 17 %. Mahdollisia syitä voivat olla, kuten ABA:n Techreportissa, luottamus suuriin ja tunnettuihin toimijoihin ja näiden tuotteiden käyttökokemuksen määrä myös työelämän ulkopuolella, mutta myös juristityön erityistarpeet huomioivien sovellusten puute.

“[Haasteena on] käyttäjäystävällisyyden puuttuminen: suunnittelijoilla ja kouluttajillakaan ei aina tunnu olevan juuri minkäänlaista aitoa käsitystä siitä, miten jotakin laitetta/ohjelmaa voisi/pitäisi voida järkevästi ja asiallisesti myöskin käyttää!”

Yleisesti vastaajien asenteet teknologiaa kohtaan olivat positiivisia. Yli puolet vastaajista katsoi, että teknologia tuo enemmän töitä juristeille kuin mitä vie niitä pois. Noin 92 % vastaajista katsoi sen tehostavan juristien työtä, 84 % katsoi teknologian kannustavan muuttamaan työyhteisöjä, ja 94 % vastaajista näki joko hyvin tai melko positiivisina muutokset joita teknologia on tuonut heidän työyhteisöissään. Varsinkin kysyttäessä yleisistä asenteista, vastauksiin voi vaikuttaa myös se, että otannan ollessa pieni kyselytutkimukseen vastaajiksi valikoitui todennäköisesti henkilöitä, joilla on jo valmiiksi mielenkiintoa teknologiaa kohtaan.

Legal Tech Labin kyselytutkimus seuraa kansainvälisissä kyselyissä ilmenneitä trendejä juristien päivittäisen teknologian käytön osalta. Digitalisaation tuomaa työn murrosta ei voi hahmottaa yhtenä kokonaisuutena, vaan sitä voi tarkastella lähinnä jokapäiväisten käytäntöjen kautta. Nämä vaihtelevat riippuen niin työntekijöistä sekä heidän henkilökohtaisista preferensseistään ja valintamahdollisuuksistaan kuin myös virallisesta ja epävirallisesta organisaatiokulttuurista sekä välittömän työyhteisön yhteisistä toimintatavoista. Seuraavaksi käsittelemme sitä, mitä merkitystä digitalisaatiolla saattaa olla juristien ammatti-identiteetille ja mistä juristi-identiteetti koostuu.

5. “Hyvä juristi on kova tekemään töitä” – Juristin työn ydin ja identiteetti

5.1. Asiantuntijuus muutoksessa

Yleisesti voidaan todeta, että juristityötä tehdään yhä useammin digitaalisia työvälineitä hyödyntäen, joskin keskeisimmät työvälineet ovat usein kaukana monimutkaisista tekoälysovelluksista. Lisäksi suomalainen juristi näyttää yhdistelevän perinteisiä paperipohjaisia työtapoja digitaalisiin sen mukaan, mikä työyhteisön puitteissa on mahdollista ja työtehtävien kannalta järkevää. Tämän artikkelin keskeinen väite on, etteivät päivittäiset työnteon tavat ole yhdentekeviä ammatti-identiteetin kannalta, jolloin on kysyttävä, missä määrin digitaalisten työtapojen yleistyminen heijastuu juristiprofession ammatilliseen rooliin. Lähtökohtaisesti ihmiset yleisesti haluavat kokea olevansa hyviä työssään, ja ammatti-identiteetin voidaankin nähdä rakentuvan niille taidoille ja tehtäville, joita työntekijä näkee olevan työnsä keskiössä. Juristeilla tällaisina taitoina on pidetty sekä neuvottelu- ja argumentaatiotaitoja, sekä oikeudellisen ajattelun hallitsemista. Kysymykset siitä, voidaanko tulevaisuudessa näitä taitoja tarvitsevia tehtäviä automatisoida, herättää kysymyksiä siitä, mikä on juristin ydinosamista, jolle on tarvetta myös tulevaisuudessa.

Kuten todettua, digitalisaatiossa ei ole kyse yksiselitteisesti teknologiasovellusten käyttöönotosta eikä ammatti-identiteeteissä tapahtuvia murroksiakaan tule selittää pelkästään yhteiskunnan digitalisaatiolla. Sen sijaan muutostekijöitä on useampia, jotka paikoin myötävaikuttavat, paikoin vahvistavat toistensa vaikutuksia. Yksiselitteistä kokonaiskuvaa juristiprofession megatrendeistä ei ole osoitettavissa, vaikka se kuinka houkuttelevaa olisikin. Juristiprofessio on kansainvälistynyt viime vuosikymmeninä, mihin vaikuttavat muun muassa Suo-

men jäsenyys EU:ssa, että talouden globalisaatio,⁴⁷ mutta kansainvälistyminen saattaa osaltaan myös vahvistaa digitalisaation muutostrendiä. Juristin työllä on kytkentöjä useisiin eri valtioihin, mikä aiheuttaa myös ristiriitaa eri oikeuskulttuurien risteymissä, joissa moderneja professioita määrittävät etiikan ja yhteiskunnallisen edun korostuneisuus ammatinharjoittamisessa⁴⁸ voi olla erilainen eri valtioissa. Teknologian kehitys ja digitalisaatio luovat kuitenkin uutta painetta keskustella juristiprofession roolista ja sen muutoksesta, kun aiemmin usko alan perinteisten tehtävien ja roolien säilyvyyteen on ollut vahvempi.⁴⁹

Mutta missä määrin muiden erikoistuneiden asiantuntijaprofessioiden piirissä on arvioitu digitalisaation vaikutuksia? Keskustelua asiantuntijuuden tulevaisuudesta on käyty myös muiden ammattikuntien kuin juristien parissa. Suomessa on tehty tutkimusta muun muassa lääkäri⁵⁰ ja opettajaprofession⁵¹ muutoksista ja tulevaisuudenkuvista. Juristiprofession kanssa jaettuina ovat näillä aloilla havaitut kysymykset ammatillisen autonomian tulevaisuudesta. Juristiprofession parissa, samoin kuin esimerkiksi lääkäreiden ja opettajien työssä, on perinteisesti ollut vahva käsitys työn autonomiasta – esimerkiksi perinteisessä tuomarin roolissa.⁵² Konkreettisesti työn autonomia, ja siihen liittyvä työn omistajuuden kokemus ovat näkyneet myös asianajotoimistoissa, jotka ovat asianajajien itsensä omistuksessa. Mahdollisuudet johtaa omaa työtään, ja vaikuttaa työn tekemisen tapoihin sekä työn sisältöön, vaikuttavat niin työhyvinvointiin, kuin siihen sitoutumiseen sekä motivaatioon.⁵³ Tämä näkyy myös Legal Tech Labin kyselytutkimuksessa, jossa eniten työtehtävien mielekkyyttä lisäävänä yksittäisenä tekijänä nähtiin ajasta ja paikasta riippumaton työskentely. Uudet teknolo-

47. Heikki Pihlajamäki, *Kansan ja esivallan välissä: suomalaisen asianajajakunnan historia*. Edita 2009, s. 278.

48. Pihlajamäki 2009, s. 137.

49. Susskind 2008, s. 21–22; alaan kohdistuvista muutostekijöistä ks. esim. Benjamin H. Barton, *Glass Half Full: The Decline and Rebirth of the Legal Profession*. Oxford University Press 2015.

50. Ks. esim. Amos Pasternack – Raimo Puustinen – Jaana Hallamaa (toim.), *Lääkäriprofessio: Professionaalisuus lääkärin työssä*. Duodecim 2017.

51. Ks. esim. Hannu Linturi – Anita Rubin, *Toinen koulu, toinen maailma: Oppimisen tulevaisuus 2030*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus 2011; Helena Rajakaltio – Marita Mäkinen, *The Finnish school in cross-pressures of change*. *European Journal of Curriculum Studies* 1(2) 2014, s. 133–140.

52. Professioiden muotoutumisen ja autonomian suhteesta ks. McDonald 1995, s. 101–105; juristiprofession autonomiasta ks. Defleu 2008, s. 181–191; erityisesti tuomarien autonomiasta ks. *Koulu – Koulu – Koulu* 2019, s. 256–257.

53. Itseohjautuvuusteoriasta ks. esim. Richard M. Ryan – Edward L. Deci, *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Publications 2017. Ryan ja Deci ovat empiirisesti tutkineet sisäisen motivaation syntyä ja vaikutusta ihmisen toimintaan ja hyvinvointiin. Itseohjautuvuusteoriassa he määrittelevät ihmisille välttämättömiksi psykologiseksi perustarpeiksi kokemukset autonomiasta, kyvykkyydestä ja yhteisöllisyydestä. Näiden puuttuminen, esimerkiksi autonomiaa tukemattomien organisaati-orakenteiden vuoksi, voi vaikuttaa negatiivisesti yksilön hyvinvointiin ja toimintaan. Ks. Ryan – Deci 2017, s. 10–12.

giset työvälineet sekä organisaatiomuutokset yksintyöskentelystä kohti yhdessä työskentelyä ovat kuitenkin johtaneet autonomian ihanteen kanssa ristiriitaiseen työtapojen standardisoimiseen.⁵⁴ Työtapojen standardisointuminen johtaa siihen, että asiantuntija on sidottu vakioituihin työtapoihin eikä voi poiketa niistä - jolloin on mahdollista, että työn hallinnan ja omistajuuden kokemukset kärsivät.

Työtapojen standardisointi nousi esiin myös Zuboffin tutkimuksissa tietokoneiden käyttöönoton vaikutuksista aiemmin manuaalisesti työnsä tehneiden toimistotyöntekijöiden työhön. Hän havaitsi, että koneiden pakottama standardisointi, joka ei jättänyt tilaa työkokemuksen mukana kehittyneille työnteon personointi- ja kehitystavoille, vaikutti negatiivisesti myös työntekijöiden kokemuksiin työnsä hallinnasta ja heidän asiantuntemuksensa arvostamisesta.⁵⁵ Hallinnan tunnetta häaitsivat myös kokemus epäselvistä rooleista työtehtävien siirtymässä tietokoneen tehtäviksi, sekä työvälineisiin liittyvä koulutuksen puute.⁵⁶ Vastaavasti myös kyselytutkimuksissa digitalisaatiosta juristien työhön liittyen on havaittu, että riittävän koulutuksen puute on yksi suurimmista yksittäisistä haasteista uusien työtapojen ja -välineiden omaksumiselle. Koulutuksen puute voi johtaa siihen, että uusien työtapojen suunnitellut hyvät puolet eivät toteudu, jos niiden hyödyntäminen käytännössä jää pintapuoliseksi. Tämä myös heijastuu asiantuntijoille kokemuksena siitä, että he eivät voi – tai heille ei ole annettu työkaluja hyödyntää kokemustaan ja asiantuntemustaan työn tekemisen tapojen yhteydessä. Uudet työvälineet voivat jäädä enemmänkin sivujuonteiksi varsinaiselle työskentelylle, joiden käyttö lähinnä hidastaa tai ei ainakaan helpota substanssiin keskittymistä. Viitteitä tähän voi nähdä esimerkiksi kommenteissa siitä, että työssä tarvittavia asiakirjoja ja taustatietoja on hajautettuina useampiin erilaisiin järjestelmiin, ja erilaiset työkalut ja järjestelmät eivät sovi teknisesti yhteen, joita myös Legal Tech Labin kyselytutkimuksessa nousi esiin.

Roolien epäselvyys nousee myös osakseen siitä, että työntekijöiden toimenkuvien muutokset usein sivuutetaan teknologiakeskittyneessä myynti- ja juhlapuheessa. Teknologiapuhe keskittyy yleisesti niihin työtehtäviin, joiden oletetaan tulevan automatisoiduiksi, mutta työntekijöiden roolia ei juurikaan käsitellä muuten kuin negaation kautta – mitä ihmisten ei enää tarvitse tehdä ja mitä tästä seuraa. Zuboffin mukaan muutospuheessa sivuhuomioina esitetyt yleistasoiset kommentit ihmisille jäävistä tehtävistä kuvaa sitä, että ideaalitalanteessa ihmisten roolin silti katsotaan olevan ensisijainen suhteessa teknologiaan – vaikka käytännössä tämän toteuttamiselle ei juurikaan ole tilaa.⁵⁷ Tällöin dissonanssi puheessa ilmenevän ideaalin ja käytännön välillä voi vaikeuttaa rakentavien ratkaisujen aikaansaamista ja lisätä riskiä muutosvastarinnasta. Profession

54. Koulu – Koulu – Koulu 2019, s. 265, 303.

55. Zuboff 1984, s. 135–156, 215–218.

56. Zuboff 1984, s. 252–254.

57. Zuboff 1984, s. 247–248.

identiteetin kannalta hyödyllistä olisikin siirtymä keskusteluun siitä, mitkä osat työstä erityisesti halutaan säilyttää ihmisillä ja miksi. Monissa juristien työtehtävissä tällaisia ovat erityisesti tehtävät, joissa lakisääteisesti vaaditaan ihmistoimijaa, mutta myös näiden merkitys täytyy perustella uudelleen ja uudelleen yhteiskunnan muuttuessa.

5.2. Juristin professorirollin keskeiset tekijät

Mitä sitten voimme päätellä yksittäisten juristien työkäytännöistä? Vaikka yksilön työskentelytavat kertovat ensisijaisesti subjektiivisista digitalisaation päivittäisvaikutuksista, heijastavat ne myös laajempaa kulttuurista murrosta, joka yksilöiden ohella kohdistuu myös juristien ammattikuntaan. On syytä kiinnittää siihen, ettei yksilöiden kokemuksista tule johtaa pitkälle meneviä johtopäätöksiä juristiprofessiosta kokonaisuudessaan. Yksilöihin kohdistuvien kyselytutkimusten tavoittamattomaksi välttämättäkin jää osa kollektiivisuuden kokemuksesta. Kuitenkin yksilönäkökulmat valottavat sitä, miten juristi-identiteetti on sisäistetty, mitä profession tutkiminen pelkäästään abstraktina ilmiönä ei myöskään tavoita.

Näistä rajoitteista huolimatta on perusteltua puhua professiosta yhteydessä yksilöihin, joista se muodostuu. Oma kysymyksensä on, miten professio hahmotetaan. Onko ammattikunta jäsentensä summa vai jotakin enemmän? Professio on jo terminä merkitykseltään kompleksinen sekä historiallisesti ja kontekstuaalisesti muovautuva.⁵⁸ Ei ole olemassa myöskään yhtä yksittäistä juristiprofessiota, vaan tuomarikunta, asianajajat, virkamiehet, ja in-house-juristit muodostavat niin ikään omia ammatti-identiteettejään.⁵⁹ Kuitenkin la-veasti tulkittuna juristikuntaa vaikuttaisi yhdistävän ymmärrys juristikunnan keskeisestä merkityksestä oikeusvaltion ylläpitämisessä ja uusintamisessa. Tämä juristi-identiteettiin sosialistuminen ja jaettu ammattietiikka luodaan pitkälti oikeustieteellisellä peruskoulutuksella. Juristi-identiteettien ja ammattikunnan moninaisuudesta seuraa, että yksittäisten juristien työtavat voivat niin ikään vaikuttaa monin, paikoin ristiriitaisinkin tavoin, esimerkiksi koheesiota lisäävästi tai vähentävästi.

Profession identiteettiä on juristien kohdalla vaikeaa määritellä yksiselitteisesti. Tämä johtuu muun muassa verrattain monimuotoisista toimenkuvista ja työtehtävistä, joihin oikeustieteellisellä tutkinnolla työllistytään, ja joiden välillä

58. Ks. esim. Mike Saks, *Professions and power – a review of theories of professions and power*, s. 71–85 teoksessa Mike Dent – Ivy Lynn Bourgeault – Jean-Louis Denis – Ellen Kuhlmann (eds), *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. Routledge 2016; Thomas Brante, *Professions as Science-Based Occupations*. *Professions & Professionalism* 1(1) 2011, s. 4–20.

59. Ks. yleisesti esim. tuomarikunnan osalta Koulu – Koulu – Koulu 2019.

olevat erot tekevät vaikeaksi kovin seikkaperäisten yhtäläisyyksien löytämisen. Kuitenkin yleisesti juristityön ytimessä nähdään erityisesti olevan innostus ja intohimo ammattia kohtaan. Tämä näkyy käytännössä omistautumisena, joka on myös muille asiantuntija-ammateille tyypillinen piirre.⁶⁰ Vaikka juristikunnan työtehtävät poikkeavat toisistaan, kansainvälisesti yhdistävinä taitoina professiolle pidetään erityisesti neuvottelutaitoja, oikeudellista ajattelua ja kirjallisia ja suullisia argumentaatiotaitoja.⁶¹ Tämä heijastaa sekä juristien roolia asiakaspalvelutehtävissä, mutta myös lakisääteisiä velvollisuuksia virkamiehinä sekä esimerkiksi tuomioistuimissa. Digitaalisessa toimintaympäristössä myös empatian merkitys korostuu, sen ollessa taito, jota ei ole mahdollista korvata teknologialla.⁶² Omistautuminen ja into omaa alaa kohtaan näkyy asiantuntijatyössä erityisesti siinä, miten ammatti-identiteetti jatkuu myös työajan ulkopuolelle. Riippuen työtehtävästä tämä voi tarkoittaa odotusta jatkuvasta tavoitettavissa olemisesta, taikka esimerkiksi oman alan uutisten ja kehityksen seuraamisesta. Odotukset ammattiin sitoutumisesta kohdistuvat myös muuhun toimintaan työn ulkopuolella. Sekä tuomarien, että asianajajien työskentelyyn liittyvät perinteisesti vaatimukset kunniallisesta käytöksestä myös vapaa-ajalla⁶³, kuten myös esimerkiksi papeilla ja opettajilla⁶⁴. Tämä heijastelee näiden ammattien perinteistä ja näkyvää yhteiskunnallista merkitystä, jossa yksilön nuhteettomuus on merkki rakenteiden toimivuudesta.

Professioiden ammatti-identiteetin yhtenä rakennustekijänä on tyypillisesti nähty myös ammattietiikka, johon ammattikunnan jäsenten odotetaan sitoutuvan. Etiikan merkitys korostuu ammateissa, joiden työnkuva sisältää itsenäisiä valintoja ja vallankäyttöä.⁶⁵ Suomessa tämä konkretisoituu ammattiyhdistysten ohjeistuksissa ja esimerkiksi Asianajajaliiton valvonnassa. Eri työtehtävissä erilaiset professionaalisuuteen kytkeytyvät eettiset periaatteet korostuvat – virkamiesetiikassa painotetaan hallinto-oikeudellisia periaatteita vastuusta, läpinä-

60. Vrt. esim. Amos Pasternack, Lääkäriprofessio ja professionalismismi lääkärin työssä - ihanne ja ongelmat, s. 9–26 teoksessa Amos Pasternack – Raimo Puustinen – Jaana Hallamaa (toim.), Lääkäriprofessio: Professionaalisuus lääkärin työssä. Duodecim 2017, s. 9–10, 20–21.

61. Ks. esim. Jarkko Tirronen, Oikeustieteellisten tutkintojen kehittäminen ja työmarkkinoiden tarpeet. Oikeus 2/2013, s. 194–21, 204; Judith Welch Wegner, Contemplating Competence: Three Meditations. Valparaiso University Law Review 50(3) 2016, s. 675–718, 679.

62. Mäihäniemi – Asp – Band 2018, s. 1035–1036.

63. Koulu – Koulu – Koulu 2019, s. 100. Kirjoittajat huomauttavat, että erityisesti pohjoismaisessa oikeuskulttuurissa tuomari käsitetään enemmän virkamieheksi kuin kansainvälisesti, jolloin kynnys puuttua tämän vapaa-ajan toimintaan on ollut korkeampi.

64. Ks. esim. Hannu L. T. Heikkinen – Rauno Huttunen, Opettaja ihmisenä ja ammattilaisena, s. 15–43 teoksessa Eila Estola – Hannu L. T. Heikkinen – Rauni Räsänen (toim.), Ihmisen Näköinen Opettaja: Juhlakirja Professori Leena Syrjälän 60-vuotispäivänä. Oulun yliopisto 2007.

65. Juha Räikkä, Ammattietiikan merkitys, s. 82–91 teoksessa Sakari Karjalainen – Veikko Launis – Risto Pelkonen – Juhani Pietarinen (toim.), Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus 2002, s. 86.

kyvvydestä ja korruptoitumattomuudesta.⁶⁶ Asianajajien ammattietiikassa taas keskiössä ovat asianajajan velvollisuudet asiakastaan kohtaan sekä merkitys oikeusvaltion ylläpitämisessä.⁶⁷

Monissa juristien työtehtävissä, joissa korostuu lakisäätöisen vallan käyttö sekä luottamus, ammattietiikka kiinnittyy myös ammattikunnan autonomiaan ja sulkeutuneisuuteen, jossa jäsenistöllä on huomattavasti valtaa ammattikunnan jäseneksi pääsemiseen ja ammatissa toimimiseen. Ammateissa, joissa pitkään on työskennelty yksin, joko viran luonteen vuoksi kuten tuomarit, taikka esimerkiksi yksityisyrittäjänä, vahva ammattietiikka ja sen valvonta on ollut myös ammattikunnan ulkopuolelle korostettava piirre. Yhteiskunnallinen luottamus ammattikunnan sisäiseen valvontaan ja sen jäsenten sitoutumiseen eettisiin periaatteisiin on osaltaan perustellut juristiprofession autonomiaa.⁶⁸ Ammattikunnan autonomisuus linkittyy siis yhteiskunnalliseen keskusteluun erikoistumisesta ja asiantuntijuuden roolista, ja sitä kautta lopulta luottamukseen juristien professori-roolin yhteiskunnallisesta hyödyllisyydestä.

Juristiprofession vahva erikoistuminen ja työtehtävien hajaantuminen voivat olla yksi syy sille, miksi erityisesti taitoa oikeudelliseen argumentaatioon ja ajatteluun pidetään yhtenä kaikille juristeille tarpeellisista taidoista. Professionille on tyypillistä ammattikielen kehitys, jonka oppiminen on olennainen osa ammattiin kasvua, ja joka ei suoraan avaudu profession ulkopuolelle.⁶⁹ Vaikka monilta osin juristiprofession työtehtävät ovat erikoistuneet eikä yhteistä tarttumapintaa kaikkien profession edustajien välillä ole paljoa, on kuitenkin koulutusvaiheessa saatu ajattelu- ja argumentaatiotapa yksi kaikkia juristeja yhdistävä tekijä. Ei siis ole ihme, että sitä pidetään profession ytimessä olevana taitona.

Tarve toimia tulkkina oikeudellisen kielen ja prosessien, sekä asiakkaiden tarpeiden välillä heijastaa myös modernia yhteiskuntaa määrittävää jatkuvaa kompleksisuuden lisääntymistä.⁷⁰ Erikoistuminen on yksi vastaus kompleksisuuden lisääntymiseen. Toisaalta kasvava erikoistumisen tarve nostaa esiin

66. Timo Moilanen – Ari Salminen, Comparative study on the public-service ethics of the EU member states. Ministry of Finance 2007 s. 49.

67. Esim. Suomen Asianajajaliitto, Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet. 2013.

68. Neil Hamilton, Assessing Professionalism: Measuring Progress in the Formation of an Ethical Professional Identity. University of St. Thomas Law Journal 5(2) 2008, s. 470–511, 473–474, 482–483.

69. Larson 1977, s. 45. Ammatillisen tiedon jäsentämisen ja hallinnan merkityksestä professionille ks. myös McDonald 1995, s.183–186.

70. Kielen syrjäyttämisestä algoritmeilla ja sen implikaatioista oikeusjärjestelmässä on Suomessa kirjoittanut Markku Suksi, ks. Markku Suksi, On the Openness of the Digital Society: from Religion via Language to Algorithm as the Basis for the Exercise of Public Powers, s. 285–317 teoksessa Anna-Sara Lind – Jane Reichel – Inger Österdahl (eds): Transparency in the Future – Swedish Openness 250 Years. Ragulka 2017. Ks. myös Frank Pasquale, A Rule of Persons, Not Machines: The Limits of Legal Automation. George Washington Law Review 87(1) 2019, s. 1–55.

myös kysymyksiä siitä, onko oikeusjärjestelmä liian monimutkainen. Tämä luu painetta järjestelmän yksinkertaistamiseksi, mutta myös tarvetta parantaa keinoja, joilla sen kanssa operoidaan. Tällaisia keinoja voivat olla esimerkiksi viranomaisten omat järjestelmät, kuten Suomessa tuomioistuinten ja syyttäjälaitoksen AIPA-hanke⁷¹, mutta myös yksityiset palvelut, jotka tarjoavat yksityishenkilöille esimerkiksi asiakirja-automaatiota.

Työn sisällön muuttumisen lisäksi digitaalisiin työtapoihin muutokset voivat myös korostaa asiantuntija-ammateille tyypillisiä ammatti-identiteetin osatekijöitä. Uudet työvälit voivat helpottaa esimerkiksi etätöiden tekemistä, mikä mahdollistaa vahvemman autonomian oman työnteon ajasta ja paikasta. Toisaalta se voi myös vaikeuttaa rajojen asettamista ja korostaa intohimon ja omistautuneisuuden merkitystä jatkuvan tavoitettavuuden kautta. Tämä voi heikentää myös naisten asemaa työelämässä, jotka kantavat yhteiskunnassa edelleen päävastuun hoivatyöstä palkkatyön sivussa. Ilmiönä juristityön digitalisaatio ei siis ole yksiselitteinen, vaan pikemminkin näyttäytyy monimuotoisena ja linkittyä yhteen muiden työn muutostekijöiden kanssa.

Juristiprofession vahva identiteetti rakentuu osittain työympäristössä, mutta osin sitä rakennetaan jo opintojen aikana. Ymmärrys siitä, mitä juristin työhön kuuluu ja millä eetoksella hän työtään tekee, kasvaa oikeustieteen opiskelijoilla sekä tarkoitusta varten olevilla kursseilla⁷², että myös omaksumalla ympäristön malleja ja asenteita⁷³. Toisaalta tämä on hedelmällistä aikaa opettaa tulevaisuuden juristeille asioita, joiden katsotaan olevan juristityön ytimessä, toisaalta työelämän muutokset vaikuttavat erityisesti nyt ja tulevaisuudessa uraansa aloittaviin juristeihin, jotka todennäköisesti tekevät vähintäänkin suuren osan työurastaan digitaalisia työväliteitä ja -tapoja hyödyntäen. Koulutuksessa korostuukin kysymys juristityön ytimestä, ja siitä, mitä käytännön taitoja voidaan opettaa tulevaisuutta ajatellen. Yksittäisten taitojen sijaan on esitetty, että painoa tulisi antaa erityisesti yleisemmille muutoskestävyyteen liittyville ominaisuuksille.⁷⁴ Mahdollisuus sopeutua muutoksiin menettämättä työn mielekkyyden kokemusta, kuten myös oikeustieteellisen tutkinnon keskeisenä oppimistavoitteena oleva oikeudellinen ajattelun taito, ovat olennaisia kaikille juristeille riippumatta heidän urapoluistaan.

71. AIPA-hankkeen sivusto. Saatavilla <https://oikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/aipa-hanke.html>, (haettu 10.1.2020).

72. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa on vuoden 2017 tutkinnonuudistuksessa lisätty oikeusnotaarin koulutusohjelmaan kurssi Talous, oikeus, yhteiskunta ja etiikka, jossa osatekijänä käsitellään asianajajan ammattia käytännön perspektiivistä.

73. Barbara Glesner Fines, *Picturing Professionals: The Emergence of a Lawyer's Identity*. *University of St. Thomas Law Journal* 14(2) 2018, s. 437–457, 439–440.

74. Mäihäniemi – Asp – Band 2018, s. 1027–1028.

5.3. Miten juristin ammatti-identiteetti rakentuu Suomessa

Mistä sitten suomalaisen juristin ammatti-identiteetti koostuu? Suomessa moderni lakimieskunta alkoi muotoutua vasta 1800-luvulla, jolloin muun muassa oikeus- ja hallintoviroissa alettiin aiempaa enemmän vaatia yliopistotutkintoa, samalla kun yhteiskunnalliset muutokset autonomian ajalla johtivat lakimiesten määrän kasvuun.⁷⁵ Kuitenkin verrattuna Keski-Euroopan valtioihin Suomessa oli 1800-luvun lopulla vain vähän asianajajia.⁷⁶ Kiihdytystä profession muotoutumiselle antoivat lakimiesjärjestöjen perustaminen 1800-luvun toisella puoliskolla, ja hieman myöhemmin Suomen asianajajaliiton perustaminen.⁷⁷ Erityisesti asianajajien järjestäytymisessä Suomi oli hieman muuta Eurooppaa jäljessä.⁷⁸

Suomen lisäksi myös muualla Manner-Euroopassa, verrattuna common law-maihin, juristiprofession kehittyminen oli alusta lähtien enemmän kytköksissä virkamies- kuin asianajotyöhön.⁷⁹ Tämä näkyy myös professiotutkimuksessa, joka common law -maissa erityisesti keskittyy asianajajien työnkuvaan ja ammattietiikkaan, mikä eurooppalaisessa viitekehyksessä ei johda aina suoraan sovellettaviin johtopäätöksiin koskien lakimiesten työtä yleisesti, tai edes suomalaisten asianajajien toimintaympäristöä.

Lähtökohtien erosta huolimatta myös Suomessa on juristiprofessiosta puhuttaessa painottunut asianajajien perspektiivi ja erityisesti etiikka. Tämä voi kertoa siitä, että asianajajatyöhön liittyvä suora asiakaskontakti ja yleisesti korkeana pidetty laskutus nostavat myös Suomessa kiinnostusta selittää sekä ammattikunnan sisäisesti että ulospäin työn tuomaa lisäarvoa asiakkaille, sekä toisaalta sen yhteiskunnallista merkitystä⁸⁰. Toisaalta asianajotyön kansainvälistyminen ja yhtäläisyydet eri maiden välillä voivat ohjata keskustelua samaan suuntaan eri maissa verrattuna perinteisesti kansallisesti suuntautuneeseen virkamies- ja tuomioistuintyöskentelyyn. Suomessa pitkään säilynyt ja maailmanlaajuisesti sangen poikkeuksellinen vahva luottamus julkisiin instituutioihin ja oikeusjärjestelmään voi myös selittää sitä, että näillä aloilla toimivien lakimiesten työnkuvaa tai ammattietiikkaa ei olla vastaavassa määrin nähty tarpeelliseksi perustella kansallisesti.

Myös omistautumisen merkitys erityisesti asianajajien työssä vaikuttaa yleismaailmalliselta ilmiöltä, joka ilmenee myös Suomessa. Osaltaan yhteydessä ju-

75. Kaijus Ervasti, Tuomioistuinkulttuurin kehityslinjoja. Oikeus 4/2005, s. 352–375, 354–355.

76. Pihlajamäki 2009, s. 89.

77. Juridiska Föreningen i Finland perustettiin vuonna 1862, Suomalainen Lakimiesyhdistys vuonna 1898 ja Suomen Asianajajaliitto vuonna 1919.

78. Pihlajamäki 2009, s. 317.

79. Ervasti 2005, s. 355.

80. Esimerkiksi Suomen Asianajajaliiton oikeusturvaohjelmassa vuosille 2017–2026 (Oikeusvaltio2025) määritellään tavoitteeksi asianajajakunnan roolin ja aseman tunnustaminen selkeämmin perustuslaissa, minkä nähdään legitimoivan sen roolin oikeudellisena toimijana.

ristiprofession asiakaspalvelutyöhön, innostuksen kipinä omaa alaa kohtaan nähdään myös Suomessa olennaisena osana juristin työssä pärjäämistä ja etenemistä. Tämä osaltaan vahvistaa juristiprofession asiantuntija-asemaa, jota myös edunvalvontajärjestöt pyrkivät korostamaan.⁸¹ Yhdistävänä tekijänä eriytyneelle juristiprofessionille voidaan myös nähdä juristien yhteiskunnallinen merkitys oikeusvaltion puolustajana.⁸² Tämä tehtävä on ajankohtainen myös Euroopan Unionissa, jossa viime aikoina on pyritty vahvistamaan oikeusvaltioperiaatteen toteutumista unionin alueella ja puuttumaan politiikan tasolla havaittuihin epäkohtiin kansallisissa oikeusjärjestelmissä.⁸³

Yhteenvetona voidaan sanoa, että suomalaista juristiprofessiota ei olla tutkittu suuresti kansallisesti, ja tehty tutkimus pitkälti keskittyy sekä etiikkaan että erityisesti asianajajakuntaan, mikä ei anna kokonaiskuvaa koko juristiprofessionista. Vaikka suomalainen juristikunta eroaa kansainvälisessä tutkimuksessa yleisistä common law -vastineistaan sekä historiaaltaan että lähtökohdiltaan, erityisesti kansainvälisemmällä aloilla, kuten liikejuridiikassa, vastaavuuksia ammatti-identiteettien muodostumisessa on paljon. Tavat löytää oma ”lakimiespersoonansa” keskittyvät oikeudellisen ajattelun lisäksi suurelle motivaatiolle työtä kohtaan, jonkinlaiselle innostuksen kipinälle, joka saa juristin myös vapaa-ajalla olemaan innostunut työstään. Laajemmin osaksi suomalaista lakimiesidentiteettiä näyttäisi myös piirtyvän lakimiesten – olivat nämä sitten asianajajia, tuomareita tai muissa tehtävissä – asema oikeusvaltiota puolustavina asiantuntijoina, jota myös halutaan korostaa. Nämä piirteet ovat yleistasoisia, mikä tekee niistä joustavia päivittäisten työnteon muotojen muuttuessa sekä digitalisaation että muiden työelämään vaikuttavien muutostekijöiden vuoksi.

6. Johtopäätökset

Tässä artikkelissa on tarkasteltu suuntaa-antavasti, mitä oikeudellisten käytäntöjen digitalisaatiota voitaisiin tutkia empiirisesti juristien päivittäisten työteh-

81. Lakimiesliitto, strategiset painopisteet. Saatavilla <https://www.lakimiesliitto.fi/liitto/lakimiesliiton-strategia/strategiset-painopisteet/>, (haettu 10.1.2020); Suomen Asianajajaliitto, Oikeusvaltio2025, s. 5.

82. Oikeusvaltion puolustajan rooli on edunvalvonnassa nimettynä tavoitteena, ks. Lakimiesliitto, Lakimiesliiton strategia vuoteen 2021. Saatavilla https://www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/14561/strategia2021_netti.pdf, (haettu 10.1.2020), s. 4; vastaava periaate on yleinen myös tapaohjeissa, esim. Suomen Asianajajaliitto, Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet; yleisen edun edistämisestä osana professionaalisuutta ks. esim. Hamilton 2008, s. 492–494.

83. Keskustelua rahoituksen sitomisesta oikeusvaltioperiaatteen noudattamiseen. Suomen puheenjohtajakauden 2019 agenda: <https://eu2019.fi/taustoitukset/oikeusvaltioperiaatteen-vahvistaminen>, (haettu 10.1.2020).

tävien muutosten kautta. Koska oikeuden digitalisaatiossa on kyse monimutkaisesta ja -muotoisesta murroksesta, kattavan kokonaiskuvan muodostamisessa piilee riski liiallisista yksinkertaistuksista. Olemme pyrkineet havainnollistamaan yleistason digitalisaatiotutkimuksen rajoitteita ja kontekstisidonnaisuuden haastetta vuonna 2017 tehdyn kyselytutkimuksen kautta. Tällöin digitalisaatiota lähestytään kontekstisidonnaisesti kysymällä, miten digitaalisten työvälineiden arkipäiväistyminen heijastuu juristiprofession päivittäisiin työkäytänteisiin.

Juristityön arkipäivä on jäänyt pitkälti tutkimukselliseen katveeseen Suomen kontekstissa. Varhainen oikeusinformatiikan tutkimus pyrki aikoinaan systematisoimaan oikeuden, teknologian ja informaation oikeustieteellistä tutkimusta, mutta painotukset uuden oikeudenalan identiteettiin, informaatio-oikeuteen ja teknologian sääntelyyn suuntasivat tutkimusta etäämmälle juristiprofession perspektiivistä. Juristiprofession teknologian käyttöä on selvitelty maailmalla, mutta johtuen suomalaisen oikeusjärjestelmän erityislaatuisuudesta eivät nämä tulokset suoraan tarjoa vastauksia kansallisesta kontekstistamme. Tässä artikkelissa olemme pyrkineet arvioimaan, missä määrin suomalaisjuristien työkäytännöt heijastavat kansainvälisten tutkimusten tuloksia, pohjaten havaintomme suuntaa-antavaan University of Helsinki Legal Tech Labin keväällä 2018 tekemään kyselyyn. Alustavasti vaikuttaa siltä, että suomalaisjuristin arkipäivä muodostuu tietokoneiden, älypuhelinien ja muiden teknologiasovellusten ympärille pitkälti samalla tavoin kuin ulkomaiset kollegansa. On kuitenkin huomattava, että kyselytutkimuksen toteutustavasta ja otannasta johtuen ei tuloksia voida pitää edustavana kuvauksena suomalaisen juristiprofession digitaalisista työtapoista. Kuitenkin kyselytutkimus osoittaa, että tarve empiiriselle tutkimukselle juristiprofession työkäytännöistä ja niiden muutoksesta on ilmeinen. Nykyisten digitaalisten työtapojen kuvaamisella olemme pyrkineet myös osoittamaan, miten nykyjuristit hahmottavat aiemmin saamansa koulutuksen puutteita ja tulevaisuuden osaamistarpeita, sekä odotuksia toimintaympäristön ja työtehtävien murroksesta.

On huomattava, että tutkimuksen ja yhteiskunnallisen keskustelun painotus teknologiaan syrjäyttää tarkastelun keskiöstä ihmiset, joiden työtehtävät ja arkirutiinit muodostuvat yhä vahvemmin suhteessa teknologiasovellusten hyödyntämiseen. Siksi onkin kysyttävä, missä määrin juristiprofession, kuten myös laajemmin asiantuntijuuden, muutostrendit kansainvälistymisestä ja kiihtyvistä erikoistumisesta nivoutuvat yhteen digitalisaation kanssa. Asiantuntijuuden fragmentoitumisen vastapainona voidaan nähdä myös juristiprofession eettis-moraalisen ammatti-identiteetin vahvistuminen. Lopulta kysymys päivittäisen työn järjestämisestä palautuu juristiprofession ytimeen: ikuisuuskytymyksiin siitä, mitä pidetään hyvänä juristina, mitä juristin ammattitaitoon sisältyy ja mistä juristiprofession erityinen ammatti-identiteetti ammentaa sisältönsä.

Digitalisation of the law and the everyday work of the lawyer

LAURA KONTIAINEN, LL.M., Doctoral Student, University of Helsinki – RIIKKA KOULU, LL.D., Assistant Professor, University of Helsinki – BEATA MÄIHÄNIEMI, LL.D., Post-doctoral Researcher, University of Helsinki

The authors examine the effects that the digitalisation of the law has on the daily work of lawyers. They find that the use of information technology defines the work of lawyers more and more, and that it will eventually affect the societal role of the legal profession. What does it mean to be a good lawyer in the 2020s? Research on digitalisation and the future of professions has been carried out in the legal field for decades, especially internationally. In Finland, however, there is a lack of research on the legal profession and digitalisation in the national context. Finland, a small Nordic legal culture where especially in the public sector there is notable interest in digitalisation and new work practices, can differ as a context from Europe-focused and US-focused international research. The authors examine the results established in international research and their explanatory power in the context of Finnish legal work, by way of comparison with the results of an indicative 2018 survey by the University of Helsinki Legal Tech Lab, in collaboration with the Finnish Bar Association and the Association of Finnish Lawyers. The results of the qualitative comparison suggest that the digitalisation of the everyday work of lawyers in Finland follows international trends, though the results are purely indicative. Finally, the authors tie together the increasing use of digital tools and practices with the changing meaning of expertness, as well as the professional identity of lawyers and their societal role.